

relser. Længder på omkring een meter er meget almindelige, og når man betænker, at der oftest er hugget to kvadre ud af samme blok, er det givet, at denne har været mindst 1×1 meter. Det er klart, at man ikke kunde anvende rå sten af det format – for slet ikke at tale om de stenblokke, hvoraf kvadrene på 2–3 meter blev hugget. Det råmateriale, som har været til rådighed i mange egne, har simpelthen krævet en tildannelse. Vilde man bygge deraf, havde man kun een vej, at bearbejde det. Tildannelsen af kvadre er således næppe et arbejde, man frivilligt har påtaget sig, men et, der er blevet påtvunget.

Disse synteser på et vidtspredt erfaringsmateriale er skelsættende. At det skyldes istidsaflejringer at jyderne sporedes ind på at bearbejde granitten (skal det også være en forklaring på den specielle jyske granitskulptur?) fjerner megen romantik om en egen jysk kunstnerisk natur. Forklaringen har sine materielle forudsætninger. De citerede betragtninger står godt gemt på en side 2662 men vi må dog prise os lykkelige for at der er en kunsthistorisk oversigt hvor de har deres plads.

»Danmarks Kirker« er det eneste sted hvor man kan danne sig et overblik over kirkearkitekturen og -inventaret. Hver kirke er ude og inde, oppe og nede undersøgt, fotograferet og beskrevet og arkivpakker endevendt. Men overblikket er halvt. Den største ulempe ved »Danmarks Kirker« er at det ikke er komplet og ikke bliver det foreløbig. Denne omtale kalder jeg en midtvejsrapport fordi omkring halvdelen af vore gamle kirker ikke er undersøgt og beskrevet endnu. Med den omhu og det deraf følgende sen-drægtige tempo vil det være som 100årig at jeg ser det sidste og afsluttende bind af »Danmarks Kirker« men undervejs vil jeg løbende blive orienteret om stadig flere kirker. ALT ANDER DEN OMHYGGELIGSTE UDGIVERVIRKSOMHED.

Axel Bolvig

Göran Inger: Das Geständnis in der schwedischen Prozessrechtsgeschichte. I. Bis zur Gründung des Svea Hofgerichts 1614. Rättshistoriskt Bibliotek, Bd. 26, Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk Forskning, Ser. I. Sthlm. 1976.

Udviklingen af tilståelsesinstitutet i svensk procesretshistorie er hovedtemaet både i det allerede udkomne bind I, som dækker perioden indtil 1614, og i det planlagte bind II, som skal omfatte perioden fra 1614 til 1948. Senmiddelalderens gængse formelle beviser, tvekamp, jernbyrd, partsed med eller uden mededsmænd, dominerede de ældste nordiske retskilder, især landskabslovene, selvom bevisformer på vej imod en mere materiel bedømmelse, f. eks. nævn, egen tilståelse, vidner, dokumenter, syn og skøn etc. også forekommer i disse kilder. Egen tilståelse som eksempel på et sådant materielt bevis og med rødder i en europæisk retsudvikling har hidtil kun været genstand for spredt omtale i nordisk retshistorie. Det foreliggende, meget kompetente arbejde råder bod på dette savn.

Undersøgelsen er baseret på et righoldigt udvalg af utrykte og trykte kilder, domme, breve, lovudkast m.v. og af studier i det 16. og 17. århundredes italienske og franske retslære humanister, men i øvrigt hvilende på et meget bredt litterært fundament. Ud fra sine indgående kildestudier er det forfatterens intention at nå frem til en afklaring af, hvorledes samtiden vurderede tilståelsen som bevismiddel modsat den bedømmelse, som man i dag ud fra en moderne bevislære kunne være tilbøjelig til at anlægge (s. 60). Det er en redelig metode med respekt for kilderne, som har resulteret i mange vigtige iagttagelser; f. eks. påvises en interessant forskel imellem overleverede protokolkoncepter og renskrevne retsprotokoller i henseende til eksakt gengivelse af arbejdet i retten, idet kun koncepterne indeholdt angivelser om retsforhandlingernes hele forløb.

Afhandlingen består af 4 kapitler, 2 om udviklingen af tilståelsesinstituttet i henholdsvis romersk-kanonisk og svensk middelalderret, og 2 om den fortsatte udvikling dels i romersk-kanonisk og tysk-romersk ret frem til det 17. århundrede og dels i svensk procesret indtil oprettelsen af Svea Hovret i 1614. Forfatteren bygger i øvrigt på en sammenhæng mellem på den ene side tilståelsen i procesretten og på den anden side bekendelsen i det kirkelige skriftemåls- og bodsinstitut samt den religiøse livs- og verdensanskuelse, idet bekendelsesvurderingen antages at have haft indflydelse på den procesretlige tilståelse.

Af kapitel I om tilståelsen i den romersk-kanoniske ret fremgår, at udviklingen af inkvisitionsprocessen ved siden af de kirkelige skriftemålsregler var afgørende for placeringen af tilståelsen som centralt institut. Især notoritetsbegrebet blev genstand for legisternes og kanonisternes drøftelse i de store juristskoler, som f. eks. i Bologna. De opstillede en række betingelser, som krævedes opfyldt, hvis tilståelsen skulle kunne accepteres som grundlag for et *notorium iuris*, således bl. a. at tilståelsen skulle aflægges for en domstol, *confessio in iure*. Et meget omtvistet problem var spørgsmålet, om tortur var anvendelig til fremtvingelse af tilståelse, hvor Gratian vel stod afvisende i almindelighed, dog ikke ved dårlige vidner og slaver. I 1252 godkendte Innocens IV officielt anvendelsen af tortur til fremtvingelse af tilståelse for inkvisitionens domstole. Efter romerretten, i dens middelalderlige, glosserede skikkelse, var tortur kun tilladt ved kapitalforbrydelser og såfremt stærke beviser forelå. *Confessio in iure* betragtedes som et bevismiddel af særlig høj værdi, der kunne retfærdiggøre summarisk proces og appelforbud. I forbindelse med bearbejdningen af notoritetsbegrebet opstilledes en bevislære, hvorefter de forskellige beviser indordnedes i en rangfølge fra det højeste fuldstændige bevis til det ringeste. Denne rangordning kom efterhånden til at udgøre grundlaget for læren om det legale bevis.

Tilståelsesinstituttets betydning i svensk middelalderret udvikles i kapitel II, som indledningsvis redegør for den fremherskende procesform i de svenske landskabslove, partsed med mededsmænd. At nævnet med de inkvisitoriske beføjelser og kravet om materielt bevis fik voksende betydning, havde både i Sverige, Norge og Danmark sammenhæng med kongemagtens og kirkens øgede magtposition. Forfatteren henviser i denne forbindelse til Valdemar II's indførelse af nævn i stedet for jernbyrd ved jernbyrdsforordningen fra tiden efter 1215 for de skånske områder. Om de tilsvarende svenske ændringer, f. eks. Västgötalagens indførelse af nævn i sager, der typisk var underkastet jernbyrd, var udtryk for en reception fra dansk eller kanonisk ret drøftes, men besvares ikke.

Overensstemmelser mellem kanonisk og romersk-kanonisk ret og landskabslovene påpeges i flere relationer, således også med hensyn til begrebet *notorium*, åbenbart, der dog fremtrådte i en videre og mindre exakt form i de svenske kilder. Men både i svensk og i den fremmede ret gjorde egen tilståelse handlingen notorisk. Tilståelsen var fuldt bevis både i partsedssager med mededsmænd og ved nævn, men havde endnu kun ringe praktisk betydning udenfor partsedssager. Tilståelsen skulle i Middelalderensverige ligesom ude i Europa aflægges for retten; men retten var ikke et snævert begreb. Enhver forsamling med en vis myndighed kunne opfylde denne betingelse. I praksis fik tilståelser på dødslejet også stor betydning.

Det 13. og 14. århundredes svenske rigsgivning og domspraksis tillagde tilståelsen voksende betydning; men vidner og skriftlige beviser, herunder skriftlige tilståelser, vurderedes også højere. Dombreve, dombøger og stadsbøger fra den senere del af perioden viser den inkvisitoriske nævnspores og dermed den materielle bevisvurdering i klar fremgang. Den betydning som partsedsproceduren fortsat bevarede spærrede dog endnu

længe for tilståelsesinstituttets mulighed for at opnå samme centrale stilling som i romersk-kanonisk ret.

I forbindelse med den videre drøftelse af tilståelsen undersøger forfatteren, om man har anvendt tortur for at opnå det gode bevis. Endskønt svensk middelalderret synes at have fulgt de romersk-kanoniske krav til tilståelsens kvalitet, bl. a. vedrørende frivillighed ved aflæggelsen og foretagelse for retten, påvises det, at tortur i det 15. århundrede faktisk har været brugt, måske især i politiske sager og ved manddrab.

Til belysning af udviklingen i den romersk-kanoniske bevisret på overgangen til nyere tid undersøger forfatteren i kapitel III to repræsentanter for det 16. århundredes italienske kommentatorskole, Josephus Mascardi og Jacobus Menochios, hvis arbejder lå helt i forlængelse af senmiddelalderens juristskoler, og som i og for sig kun adskilte sig fra disse ved en yderligere uddybning og begrebsforfining af *notorium* og *confessio*. Som repræsentanter for den franske elegante jurisprudence fra anden halvdel af det 16. århundrede behandles berømtedder som Cuias og Donellus. De byggede først og fremmest på romerretten og forsøgte at frigøre sig mest muligt fra den scholastiske bevislære.

Den tysk-romerske ret var i det 16.-17. århundrede karakteristisk ved den kraftige udbredelse af inkvisitionsprocessen på bekostning af gamle akkussionsformer. Med den tysk-romerske doktrin og retspraksis overtoges temmelig ukritisk kanonisternes og legisternes læresætninger. Også strafferetslovene, især Wormser Reformation fra 1498, Constitutio Criminalis Bambergensis fra 1507 og kejser Karl den V's Carolina fra 1532 udviser stærk romersk-kanonisk indflydelse. De to sidste skylder især den fremstående dommer, Freiherr Johann von Schwarzenberg deres nærmere udformning. Hans indiciellære på 25 punkter fik i øvrigt betydning for udviklingen af faste regler om anvendelse af tortur.

Hovedprincippet i bevislæren i de tyske retsområder var, at tilståelse udgjorde fuldt bevis, og at en tilståelse aflagt under tortur efter omstændighederne var nok til domfældelse, selvom den tiltalte senere benægtede sin tilståelse for retten. Efter Schwarzenberg var den frivillige tilståelse naturligvis det bedste og fuldstændigste bevis. Dernæst kom en ikke tilbagekaldt tilståelse efter tortur. I visse tilfælde krævedes yderligere efter torturen, at tilståelsen skulle gentages i retten. For at undgå misbrug af torturen krævede Schwarzenberg, at der forud skulle foreligge kraftige indicier i retning af skyld, »redliche annzeigung«. Det var ikke nok, at mistanke forelå, den skulle yderligere normalt bevises ved to vidner.

Blandt årsagerne til den øgede betydning af tilståelsen i svensk efterreformerisk ret nævner forfatteren i kapitel IV tidens religiøse syndserkendelse og angerlære, som forudsætning for saligheden. I forbigående nævnes det offentlige skriftemål. Uden i øvrigt at gå ind på de retlige og teologiske problemer, som udspringer af forholdet mellem privat og offentlig skriftemål, ville jeg dog tro, at analysen af de teologiske forudsætninger for det retlige tilståelsesbegrebs udvikling måske ville tjene ved ikke blot at relatere det private skriftemål, men også det offentlige, »at stå åbenbare skrifte«. I Danmark ophævedes denne sanktionsform for lejemål først ved fr. af 8. juni 1767.

En anden årsag var inkvisitionsprocessen og den materielle bevisvurdering, som takket være kongelige og fyrstelige initiativer var i stadig fremmarch. Den tidlige svenske proceslære antages ikke at have dyrket notoritetsbegrebet som sådant, derimod viser talrige kilder, at tilståelse både i civile og i straffesager ansås som fuldstændigt bevis. Tilståelsen skulle være aflagt for retten, dog godtoges i vidt omfang tilståelser på dødslejet. I øvrigt måtte udenretlige tilståelser gentages i retten for at opnå høj bevisværdi. Den udenretlige tilståelse var dog at opfatte som et indicium, der under visse omsændigheder kunne begrunde anvendelsen af tortur.

Udgangspunktet for tilståelsesinstituttet såvel som for torturinstituttet var i Sverige

som i Tyskland princippet om tilståelsens frivillighed; til støtte herfor anføres de senmiddelalderlige dommerregler og Olaus Petris skrifter. Forfatteren må dog fastslå (s. 191), at de bevarede kilder ikke indeholder mange oplysninger om faktisk udøvet tortur. Kildemæssigt klart belagt er en del yngre eksempler på tortur i højesteret eller på kongens befaling, især i forbindelse med politiske processer. Af Erik XIV's instruktion fra 1563 fremgår i øvrigt, at tortur først måtte anvendes, når dommen var afsagt. Den klare og øjensynlige sammenhæng med udviklingen i dansk ret påpeges under henvisning til Christian III's københavnske reces 1547, jfr. 1558-recessen. De i samme kapitel omtalte lovudkast til en hovretsordning byggede i vidt omfang på en tilsvarende opfattelse. Om en påvirkning imellem Danmark og Sverige har foreligget droftes ikke, kun om der til grund for begge lå det på tysk-romersk ret baserede ønske om at opnå en tilståelse, som var udtrykt for *convictus et confessus*.¹

Vidner kunne tvinges til vidneudsagn, fordi sandheden ikke måtte forties af hensyn til det almene bedste,² og i øvrigt findes mange belæg i overleverede procesprotokoller og protokolkoncepter på torturering af mistænkte personer. Hvor hårde pinslerne kunne være aner man, når det i procesreferatet af en sag fra 1591 udtaltes, at den pinte efter forhøret blev taget med hjem hos en navngiven person, der skulle læge og holde ham med mad og drikke i tre uger.

Belæg for tortur forekommer først og fremmest i øverste instans og i rådsretter, hvorimod de er overordentlig sparsomme i herredsretterne. En særlig form for tvangsmiddel var tilbageholdelsen af fanger i fængslet for at fremtvinge en tilståelse, dog med mulighed for løsladelse på grund af bevisets stilling og overladelse til Guds dom. Denne fremgangsmåde »insättande på bekännelse» skulle senere blive udbredt almindelig i Sverige.³

Blandt de mange enkeltproblemer, som frister til fordybelse, vil jeg især fremhæve to: problemet om tilståelsens betydning i civile sager, og spørgsmålet om proceshabilitet, først og fremmest om kvinders adgang til at optræde for retten.

Det er almindeligt kendt, at deliktssynspunkter lå bag bødestraf for misligholdelse eller kontraktsbrud, og at strafferet og erstatningsret har samme udspring. Derimod er det måske mindre påagtet, og derfor så meget værdifuldere, når forfatteren under hele sin gennemgang af tilståelsesinstituttet inddrager problemet om tilståelsens betydning i civilsager. Tilståelsen fik en anden betydning her; allerede kanonisterne opfattede tilståelsen som et element i kontraktforholdet. Tilståelsen fik karakter af en dispositiv akt eller en frivillig retshandel. I den tysk-romerske Wormser Reformation gjaldt akkusaationsprocessen i civile sager, dog at det ældre, formale bevis var afløst af et mere materielt. Problemet om tilståelsen som bevis i civilsager drøftedes indgående af en række af 1500-tallets jurister, bl. a. Joachim Mynsinger og Jodocus Damhouder, og alle var enige om at *confessio in iudicio* havde bindende virkning.

Også nyere svensk civilproces byggede på samme bevismidler som straffeprocessen, selvom dokumentbeviset i civilprocessen fik voksende betydning. Den skriftlige tilståelse havde typisk form af kvittering, købekontrakt, gældsforskrivning, gavebrev eller testamente. I retspraksis er der klare belæg for, at sådanne private dokumenter blev genstand for meget nøje undersøgelse. Dette gælder også regningsbilag og købmandsbøger. Så-

¹ Allerede før recesserne håndhævedes i dansk ret et forbud imod at pine nogen til at fremsætte anklager, se Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid, I, s. 349 og 352 (Herredagsdomme af 1540).

² Også dette synes anerkendt i dansk ret, se Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid, II, s. 25 (Herredagsdom 2. november 1541) om at forhøre vidner »wedt haar plichte».

³ Göran Inger, Instituttet »insättande på bekännelse» i svensk procesrätthistoria (1976).

fremt udstederen af dokumentet trådte frem i retten for at bekræfte sin underskrift, var det den mundtlige tilståelse, som tillagdes afgørende virkning som bevis.

Det hører til sjældenhederne, at procesretshistoriske fremstillinger ofrer særlig opmærksomhed på problemet om kvinders proceshabilitet. Den traditionelle fortielse kan synes velbegrunderet, fordi procesreglerne normalt kun gav kvinder en meget begrænset mulighed for at optræde i retten. Det er derfor glædeligt, set fra anmelderens synspunkt, når forfatteren her påviser, at talrige kilder, ikke blot i svensk, men også i dansk ret viser, at kvinder *de facto* hyppigt optrådte i retten, som part, som anklaget og som vidne.

Das Geständnis in der schwedischen Prozessrechtsgeschichte er et meget inspirerende arbejde, som rejser en række nye problemstillinger, og hvis analyser og konklusioner har betydning også for dansk og norsk ret. Det fortjener opmærksomhed både hos jurister, historikere og teologer. Forfatteren kalder som nævnt denne bog Bind I. Vi har al mulig grund til at glæde os til bind II, som forhåbentlig snart vil følge og komplettere det meget nuancerede og levende billede, som allerede nu er tegnet af den ældre periode.

Inger Dübeck

Knut Helle: Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150–1319. Oslo/Bergen/Tromsø. Universitetsforlaget 1972. 664 s. No. kr. 68,-.

I sin artikel *Tendenser i nyere norsk høymiddelalderforskning* ((Norsk) Hist. Tidsskr. XL (1960–61), 337–70) gav Knut Helle udtryk for det standpunkt, at forskningen i for høj grad havde beskæftiget sig med generelle betragtninger på et ret højt abstraktionsniveau, og at det der nu tiltrængtes var detailundersøgelser, der trængte dybere ned i kildematerialet og tilførte ny erkendelse. Den foreliggende bog opfylder ganske forfatterens egne krav om dybtgående detailanalyse, og behandlingen af kildematerialet er præget af en imponerende grundighed og konsekvens. Men samtidig har forf. haft syntesen for øje: sammenfatningen af den store samling data til et helhedsbillede af rigsinstitutionernes udvikling i norsk høymiddelalder, som er mere nuanceret og underbygget end tidligere forsøg herpå. Endelig har han i modsætning til mange af sine forgængere inden for norsk middelalderforskning sat den norske udvikling ind, ikke blot i en skandinavisk, men i en almen vesteuropæisk ramme.

Knut Helles udgangspunkt er en nøje analyse af den terminologi der forekommer i kildematerialet vedr. de såk. »gode mænd«. Han konstaterer her en så vidtgående synonymitet mellem de forskellige betegnelser (både norsksprogede og latinske), at han må stille sig skeptisk over for forsøg på ud fra brugen af en bestemt betegnelse i en konkret sammenhæng at tillægge den pågældende betegnelse et specielt etisk-religiøst eller politisk indhold.

Efter redegørelsen for de forskellige betegnelser for »gode mænd« går forf. over til en analyse af kildeudsagnene vedr. deres funktion og kompetence, med hovedvægt på deres virke i den centrale rigsstyrelse. Denne analyse gennemføres på kildernes egne præmisser, idet forf. i første række ønsker at få rede på samtidens officielle opfattelse af de »gode mænds« virksomhed, for først i en senere sammenhæng at diskutere forholdet mellem teori og praksis. – Han konkluderer, at kilderne giver udtryk for at »gode mænds« tilstedeværelse og medvirken har givet vægt og autoritet til afgørelser og handlinger vedr. tronfølgen, og generelt til lovgivningen. De »gode mænd« skal i det hele taget have optrådt ved alle typer af vigtige politiske beslutninger og anledninger. Endvidere forvalter de sammen med kongen den højeste domsmyndighed i riget, idet de dog mere fungerer